

УДК 378.091.212:159.9.072:005.336.2

Варіна Г. Б.

старший викладач кафедри практичної психології
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ЯК КОМПОНЕНТА ЙОГО ПОЗИТИВНОЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ У ПРОСТОРІ СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У статті розглянуті основні положення щодо формування професійної стійкості майбутнього практичного психолога, як компонента його позитивної Я-концепції, у просторі сучасного культурно-освітнього простору. Становлення професійної стійкості в освітньому середовищі та практичній діяльності являє собою складний системний процес, що характеризується взаємодією процесів особистісного розвитку, професіоналізації, соціалізації, міжособистісної професійної комунікації та професійної взаємодії. Гармонізація процесу формування професійної стійкості в умовах існуючої культурно-освітньої парадигми буде більш успішною за умови введення у навчально-виховний процес корекційної моделі тренінгу на основі гештальт-терапії з використанням її можливостей в активізації процесів самопізнання та саморозвитку.

Ключові слова: позитивна Я-концепція, професійна стійкість, культурно-освітній простір, особистісний розвиток, професіоналізація, гештальт-терапія.

1. До постановки проблеми. Сучасна вища освіта є каталізатором самостійного переходу суб'єкта від стратегії самоспоглядання до стратегії самоперетворення, перебудови структур суб'єктивного досвіду, що відповідає її завданням у рамках нової гуманістичної парадигми й надає змогу конструктивного використання внутрішніх ресурсів у професійній діяльності.

Оптимізація процесу формування професійної стійкості, як компонента позитивної Я-концепції особистості, в умовах сучасного культурно-освітнього простору майбутніми практичними психологами можлива за рахунок реалізації цілісної системно-структурної програми їх цільової підготовки, максимально наближеної до діяльності. При цьому ступінь реалізації професійної стійкості майбутнього практичного психолога значною мірою залежить від розвитку його діалогічності, духовної і рефлексивної сфер, що забезпечує професійний рівень і особистісно-професійний потенціал. Усвідомлення майбутнім практичним психологом співвідношення вимог професії зі своїми особистісними властивостями спонукає до конструювання власної особистості в рамках професіоналізації і створює умови для конструювання себе як професіонала. Сучасна система вищої освіти ставить завдання щодо всебічного розвитку студентів, але орієнтується в основному на пізнавально-інформаційний підхід і монологічний стиль взаємодії. Однак українське суспільство та прагнення до конкурентоспро-

можності на ринку праці висуває нові вимоги до професіоналізму майбутнього фахівця. У зв'язку з цим виникає низка питань щодо підготовки психолога-практика в умовах реформації культурно-освітнього простору.

2. Аналіз стану розробленості проблеми в спеціальній літературі. Я-концепція як динамічна система уявлень особистості про себе, що існують в усвідомлюваній та неусвідомлюваній формах, в поєднанні з їх емоційно забарвленою оцінкою та поведінковою реакцією, була об'єктом вивчення вітчизняних дослідників. Так, психологічний зміст поняття «Я-концепція» розкрито в роботах М. Й. Боришевського, Т. В. Говорун, І. С. Кона, Ю. М. Орлова, О. Т. Соколової, В. В. Століна, П. Р. Чамати, І. І. Чеснокової та ін. Структура Я-концепції особистості та психологічні характеристики її основних компонентів висвітлені в роботах О. Г. Асмолова, К. А. Абульханової-Славської, І. Д. Беха, М. Й. Боришевського, Л. В. Бороздіної, Л. В. Долинської, Р. М. Грановської, О. Є. Гуменюк, А. В. Захарової, Г. І. Ліпкіної, С. Д. Максименка, А. В. Петровського, Л. С. Рубінштейна, О. Т. Соколової, В. В. Століна, І. І. Чеснокової, І. П. Андрійчук та ін. У дослідженнях М. Й. Боришевського говориться про те, що ідеальний «образ Я» може здійснювати суттєвий стимулюючий вплив на особистість, зокрема актуалізувати в неї потребу в саморегуляції як необхідному засобі досягнення значущої перспективної цілі [1].

У сучасній психологічній літературі систему уявлень про себе, систему Я позначають як Я-концепція, яка чітко програмує визначені типи поведінки і психічні стани особистості, орієнтує її у різноманітних життєвих ситуаціях і здійснює регуляцію діяльності. В психології існують різні підходи до розуміння структури Я-концепції, її компонентів (Р. Бернс, О. Є. Гуменюк, А. В. Захарова, І. С. Кон, А. В. Петровський, С. П. Тищенко та ін.). Більшість психологів, розглядаючи Я-концепцію як складне, багаторівневе утворення, дотримуються трьохкомпонентного підходу до її будови, а саме: 1) когнітивна складова (або образ Я); 2) емоційно-оцінна складова (самооцінка, самоствалення, самоповага); 3) поведінкова складова (саморегуляція та самоконтроль в поведінковій діяльності) [7]. Саме тому професійна стійкість розглядається як інтегративний компонент Я-концепції особистості практичного психолога, що об'єднує вищезазначені три компоненти.

Проблему професійної стійкості особистості вперше сформулював К. К. Платонов, на думку якого професійна стійкість — це така властивість особистості, в якій проявляється інтенсивність, дієвість і стійкість професійної спрямованості [5]. Окремі аспекти професійної стійкості освітлені в працях В. Г. Асеєва, Л. І. Божович, Ф. Є. Василюка, Г. Л. Гаврілової, Л. П. Гримака, К. М. Дурай-Новакової, Є. Ф. Зеєра, П. Б. Зільбермана, В. О. Іваннікова, З. К. Кюргієвої, П. Л. Коропової, І. Д. Лушнікова, В. С. Мерліна, О. Г. Мороза, Т. В. Осадчава, Н. О. Подимова, П. Є. Решетникова, Е. Е. Симанюка, В. Е. Чудновського та ін. Питання професійної стійкості молодого працівника розглядалися в роботах Н. М. Скородумова і Є. С. Чугунової, де професійна стійкість є такою властивістю особистості, яка виражається в позитивному ставленні людини до трудової діяльності

ті. Дослідники наголошують, що найвищий рівень професійної стійкості знаходить своє відображення в тому, що молоді робітники, отримуючи задоволення в праці, рекомендують навчати цієї професії інших [3]. Таким чином, соціальна та психолого-педагогічна значущість проблеми, необхідність подальшого розширення її теоретичних та експериментальних досліджень і зумовили актуальність теми нашого дослідження.

3. Проблематика роботи. Професійна стійкість майбутнього фахівця являє собою системну якість особистості, обумовлену взаємовідносинами структурних складових системної тріади «особистість — професія — суспільство» і полягає в здатності протягом тривалого часу адекватно відповідати вимогам професійної діяльності в процесі свого кар'єрного росту. Стосовно до конкретної спеціальності професійна стійкість обумовлює її сутнісну, інтегральну характеристику як загальну здатність до ініціювання і регуляції цілеспрямованої активності, самореалізації, самоствердження і безперервного самовдосконалення в процесах освіти, професійного становлення та соціальної взаємодії [4]. Професійна діяльність практичного психолога висуває особливі умови до особистості фахівця, покликаною надавати психологічну допомогу людині у ситуації «неможливості жити». Особистість практичного психолога виступає еталоном психологічного здоров'я і комфорту та є основним інструментом, знаряддям праці. Таким чином, основним завданням системи професійної підготовки практичних психологів має бути сприяння не тільки особистісному розвитку, культивуванню потреби у постійному самовдосконаленні, яке є неможливим без самопізнання, але й формування професійної стійкості, як чинника професіоналізму та конкурентоспроможності майбутнього фахівця. Завдяки сформованості стійкості особистість перестає бути продуктом зовнішніх обставин, набуває здатності до самотворення, самоактуалізації. Адекватна самооцінка та високий рівень рефлексивних здібностей, несуперечлива Я-концепція обумовлюють високий рівень мотивації особистісного і професійного становлення, постійне розширення життєвого простору. Водночас професійна свідомість психолога-практика виступає як відкрита система, що знаходиться у постійній взаємодії з іншими, система інтерсуб'єктна за своєю природою. Це вимагає від фахівця спеціальних умінь збереження власного психічного гомеостазу, витримки і терпіння, тому майбутні практичні психологи повинні володіти хоча б найпростішими методами і прийомами саморегуляції, відбір і використання яких повинні базуватись теж на знаннях про власні особистісні характеристики та професійні вимоги [2]. У гармонізації культурно-освітнього простору, який, до речі, у нас лише структурується та формується, провідним методологічним принципом має бути людиномірність, що, з одного боку, передбачає спрямованість наукових досліджень на інтереси й потреби сучасної цілісної (біосоціодуховної) людини, а з іншого — стає критерієм критичної оцінки наукових і практичних результатів, що не можуть не відображати ментально-ціннісні, світоглядні позиції їхніх авторів [6].

Формування простору Homo educandus не може не бути культурно-освітнім, де культурно-аксіологічні максими людяності посідають провід-

не місце в цілепокладанні, структуруванні змісту й форм діяльності всіх інституцій, а освіта стає способом набуття культурності, значною мірою завдяки саморозвитку особистості. Таким чином, проблематикою роботи виступає пошук шляхів формування професійної стійкості в умовах розвитку культурно-освітнього середовища.

4. Основна мета роботи полягає у аналізі процесу формування професійної стійкості майбутнього фахівця засобами практичної психології в умовах сучасного культурно-освітнього простору.

5. Матеріали експериментального дослідження. У результаті теоретичного аналізу нам удалося виявити компоненти професійної стійкості майбутнього практичного психолога: когнітивний, емоційно-вольовий, мотиваційний, діяльнісний. Експериментальне дослідження проводилося на базі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (Україна) серед студентів 1–5 курсів, спеціальність «Практична психологія», «Біологія. Практична психологія» та Володимирського державного університету імені Олександра Григоровича та Миколая Григоровича Столетових (Росія) серед студентів 1–5 курсів, спеціальність «Психологія», спеціалізація «Клінічна психологія». Вибірка рандомізована в обсязі 140 студентів. Результати впровадження тренінгової програми «Оптимізація процесу формування професійної стійкості майбутнього практичного психолога, як компонента його позитивної Я-концепції» в рамках навчальної дисципліни «Практикум з групової психокорекції» показали, що всі описані види і засоби формуючого впливу гештальт-технологій адекватні завданням активізації самопізнання, самоаналізу та саморегуляції у студентів. Про це свідчать зміни, які об'єктивно спостерігаються, а також математико-статистична обробка та інтерпретація даних, одержаних на констатуючому і контрольному етапах дослідження. Для констатації значущості змін, які відбулися після корекційної роботи, ми використовували G-критерій. Критерій знаків G призначений для встановлення загального напрямку зрушення досліджуваної ознаки. Висуваємо гіпотези: H_0 : Переважання типового напрямку зрушення між отриманими даними є випадковим. H_1 : Переважання типового напрямку зрушення між отриманими даними не є випадковим

Після корекційної роботи змінився домінуючий мотив навчання у ВНЗ.

Домінуючим мотивом навчання у ВНЗ для більшості опитаних (41,6 %) після корекційної роботи стає прагнення оволодіти професією та сформувати професійно важливі якості, що зумовлено бажанням професійної самореалізації та самоактуалізації. Також за результатами кореляційного аналізу виявлено: при $n = 108$ типове зрушення — позитивне. Негативних зрушень 32.

$G_{кр} = \begin{cases} 45 (\rho \leq 0,05) \\ 42 (\rho \leq 0,01) \end{cases}$ $G_{емп}$ — кількість нетипових зрушень, тобто

$G_{емп} = 32$ $G_{емп} < G_{кр}$. Значить, H_0 — відкидається, а H_1 — приймається.

Після корекційної програми відбулися зміни в оцінці уміння співпереживати і розуміти думки і почуття іншого.

Домінуючим виявлено середній рівень розвитку емпатійних здібностей — 50,6 %. При $n = 37$ типове зрушення — позитивне. Негативних зрушень не

виявлено. $G_{кр} = \begin{cases} 13(\rho \leq 0,05) \\ 10(\rho \leq 0,01) \end{cases}$ $G_{\text{емп}}$ — кількість нетипових зрушень, тобто $G_{\text{емп}} = 0, G_{\text{емп}} < G_{кр}$. Значить, H_0 — відкидається, а H_1 — приймається.

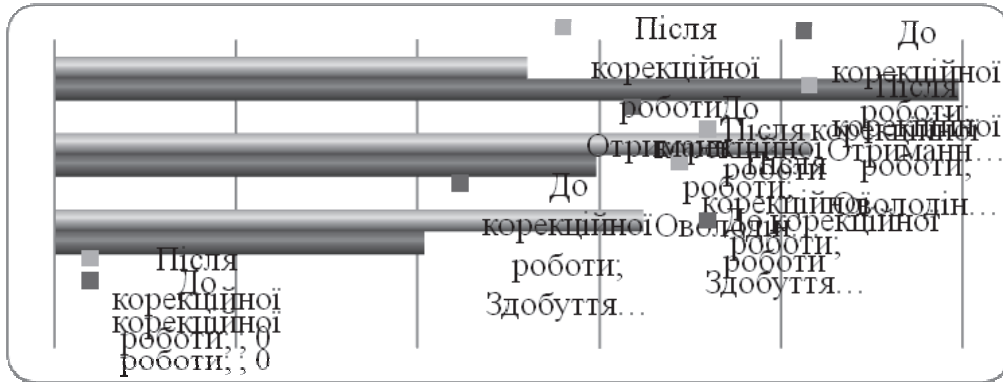

Рис. 1. Динаміка зміни мотиваційної структури навчання у ВНЗ

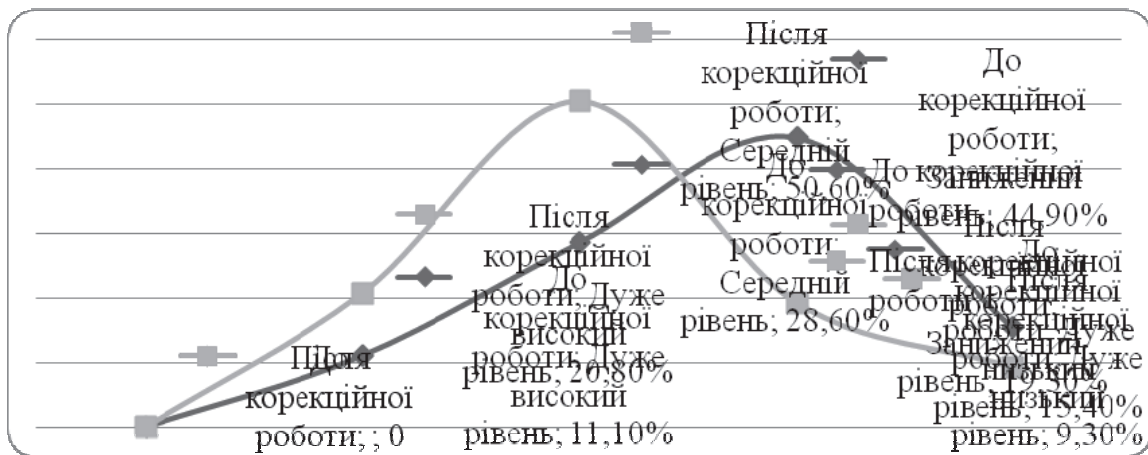

Рис. 2. Діагностика рівня емоційних здібностей майбутнього практичного психолога

За результатами математичної обробки даних встановлено, що зміни у спрямованості особистості обумовлені саме корекційною програмою. Домінуючим виявлено гуманістичний тип спрямованості (39,8 %) та зростання кількості студентів з екзистенціальною спрямованістю в 2,3 рази. При $n = 118$ типове зрушення — позитивне. Негативних зрушень 37.

$G_{кр} = \begin{cases} 50(\rho \leq 0,05) \\ 46(\rho \leq 0,01) \end{cases}$ $G_{\text{емп}} = 37$. Значить, H_0 — відкидається, а H_1 — приймається.

В результаті діагностики таких психічних станів, як: тривожність, фрустрація, агресивність, ригідність, виявлено, що у більшості студентів знизився рівень прояву даних психічних станів (тривожність — на 18,5 %, фрустрація — на 25,4 %, агресивність — на 27,8 %, ригідність — на 33,4 %).

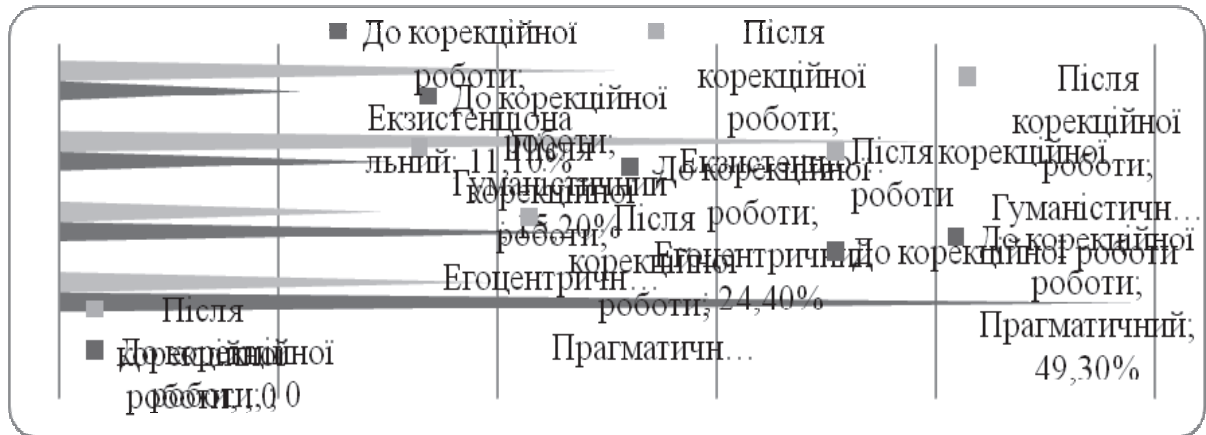

Рис. 3. Динаміка професійної спрямованості особистості майбутнього практичного психолога

Таблиця 1

Визначення психічних станів у майбутніх практичних психологів (після корекційної роботи) N= 140

Рівень прояву	Психічні стани (у %)			
	Тривожність	Фрустрація	Агресивність	Ригідність
Високий	10,4 %	10 %	14,8 %	7,4 %
Середній	52,4 %	54,2 %	40,5 %	38,9
Низький	37,25	35,8 %	44,7 %	53,7

При $n = 118$ типове зрушення — позитивне. Негативних зрушень не виявлено. $G_{кр} = \begin{cases} 50(\rho \leq 0,05) \\ 46(\rho \leq 0,01) \end{cases}$ $G_{емп}$ — кількість нетипових зрушень, тобто $G_{емп} = 0$, $G_{емп} < G_{кр}$. Значить, H_0 — відкидається, а H_1 — приймається.

За результатами контрольного вивчення потреби в саморозвитку та системи саморозвитку ми виявили, що після корекційного впливу більшість студентів (68,6 %) активно прагнуть до реалізації потреби в саморозвитку, спотерігається зростання в 3,5 рази.

При $n = 40$ типове зрушення — позитивне. Негативних зрушень не виявлено. $G_{кр} = \begin{cases} 14(\rho \leq 0,05) \\ 12(\rho \leq 0,01) \end{cases}$ $G_{емп}$ — кількість нетипових зрушень, тобто $G_{емп} = 0$, $G_{емп} < G_{кр}$. Значить, H_0 — відкидається, а H_1 — приймається.

6. Висновки. Результати дослідження підтвердили, що гармонізація процесу формування професійної стійкості, як компоненту позитивної Я-концепції особистості майбутнього практичного психолога, в умовах існуючої культурно-освітньої парадигми буде більш успішною за умови введення у навчально-виховний процес корекційної моделі тренінгу на основі гештальт-терапії з використанням її можливостей в активізації процесів самопізнання та саморозвитку. Становлення професійної стійкості в освітньому середовищі та практичній діяльності являє собою складний системний процес, що характеризується взаємодією процесів

особистісного розвитку, професіоналізації, соціалізації, міжособистісної професійної комунікації та професійної взаємодії. Теоретико-педагогічна модель формування професійної стійкості майбутніх практичних психологів передбачає циклічний, періодично і в міру необхідності (залежно від ситуації) повторюваний процес, що включає п'ять стадій: мотивування до змін; когнітивного накопичення; рефлексії та індивідуального самовизначення; формування відповідної компетентності, відпрацювання необхідних умінь і навичок; закріплення і практичного застосування. До основних детермінант формування професійної стійкості майбутнього фахівця в сучасному культурно-освітньому просторі відносяться наступні фактори: ціннісно-мотиваційні, діяльнісно-результативні, оціночно-рефлексивні, регулятивний, комунікативно-організаторські, статусно-рольові. Нерівномірність і різночасність їх впливу і зміни визначає індивідуальні особливості становлення професійної стійкості і задає необхідну варіативність педагогічної взаємодії та організації освітнього процесу.

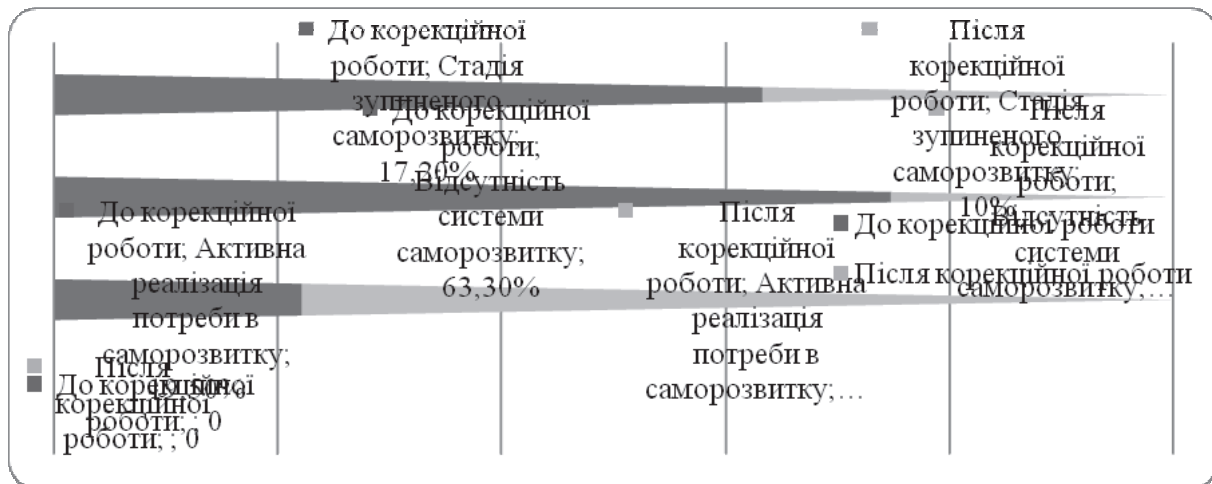

Рис. 4. Динаміка рівня готовності до саморозвитку

7. Перспективами подальших досліджень в даній області виступає розробка методичних рекомендацій щодо організації навчально-виховного процесу у руслі формування професійної стійкості майбутнього фахівця.

Список літератури

1. Боришевский М. И. Влияния позиции подростка на саморегуляцию поведения /М. И. Боришевский // Вопросы психологии — 1972ю — № 5.
2. Забродин Ю. М. Подготовка и переподготовка практических психологов в контексте проблем отечественного высшего профессионального образования / Ю. М. Забродин, В. Э. Пахальян // Психология в вузе. — 2009. — № 2. — С. 6–20.
3. Ковальчук Э. М. Формирование профессиональной устойчивости учащихся средних ПТУ: дис. ... канд. пед. наук. / Э. М. Ковальчук. — Киев, 1988. — 155 с.
4. Кучер В. А. Подходы к определению понятий профессиональной устойчивости// Педагогический журнал. — Ногинск, 2011. — № 1. — С. 83–96.
5. Платонов К. К. Вопросы психологии труда. — М.: Медицина, 1970. — 264 с.

6. Філософські обриси сучасної освіти: монографія / І. Предборська [та ін.]; за заг. ред. І. Предборської. — Суми: Університетська книга, 2006. — 226 с.
7. Чеснокова И. И. Психологическое исследование самосознания / И. И. Чеснокова // Вопросы психологии. — 1984. — № 5.

Варина А. Б.

старший преподаватель кафедры практической психологии
Мелитопольского государственного педагогического университета
имени Богдана Хмельницкого

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ БУДУЩЕГО ПРАКТИЧЕСКОГО ПСИХОЛОГА КАК КОМПОНЕНТА ЕГО ПОЗИТИВНОЙ Я-КОНЦЕПЦИИ В ПРОСТРАНСТВЕ СОВРЕМЕННОГО КУЛЬТУРНО- ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

Резюме

В статье рассмотрены основные положения по формированию профессиональной устойчивости будущего практического психолога, как компонента его положительной Я-концепции, в пространстве современного культурно-образовательного пространства. Становление профессиональной устойчивости в образовательной среде и практической деятельности представляет собой сложный системный процесс, характеризующийся взаимодействием процессов личностного развития, профессионализации, социализации, межличностной профессиональной коммуникации и профессионального взаимодействия. Гармонизация процесса формирования профессиональной устойчивости в условиях существующей культурно-образовательной парадигмы будет более успешной при условии введения в учебно-воспитательный процесс коррекционной модели тренинга на основе гештальт-терапии с использованием ее возможностей в активизации процессов самопознания и саморазвития.

Ключевые слова: позитивная Я-концепция, профессиональная устойчивость, культурно-образовательное пространство, личностное развитие, профессионализация, гештальт-терапия.

Varina A. B.

Senior Lecturer, Department of Applied Psychology
Melitopol State Pedagogical University
Bohdan Khmelnytsky

**FEATURES OF PROFESSIONAL STABILITY OF THE STUDENTS
AS A COMPONENT OF ITS POSITIVE SELF-CONCEPT
IN A SPACIOUS MODERN CULTURAL AND EDUCATIONAL SPACE**

Summary

The article describes the main provisions on the formation of the future sustainability of the professional practice of psychology as a component of its positive self-concept, in the space of contemporary cultural and educational space. Becoming a professional stability in the educational environment and action is a complex system process, characterized by the interaction of processes of personal development, professionalization, socialization, interpersonal, professional communication and professional interaction. Harmonization process of the formation of professional stability in the face of current cultural and educational paradigm will be more successful when injected in the educational process of the correctional training model based on Gestalt therapy with its ability to enhance the processes of self-knowledge and self-development.

Key words: positive self-concept, professional stability, cultural and educational environment, personal development, professionalism, Gestalt therapy.